

Minikomentarz dla Maksiprofesora. Księga jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego,
red. M. Zubik, Warszawa 2017

Tradycyjną formą uhonorowania znamienitych przedstawicieli nauki prawa jest wydanie przez ich uczniów, przyjaciół i kolegów książki jubileuszowej. Najlepszą okazją by to uczynić jest rocznica pracy zawodowej lub urodzin. Wydanie książki służy co najmniej dwóm celom. Po pierwsze, stanowi wyraz uznania środowiska naukowego dla pracy i działalności Jubilata, stąd często wręczeniu książki towarzyszy uroczysta oprawa, przemówienia władz uczelni, wystąpienia przedstawicieli zawodów prawniczych, odczyty listów gratulacyjnych. Po drugie, jest okazją do zaprezentowania osiągnięć nauki prawa, które często nawiązują do dorobku Jubilata, niosąc ze sobą istotny czynnik heurystyczny, stanowiący dodatkową wartość aproksymacyjną, pozwalającą na wymianę poglądów i opinii na temat aktualnych problemów naukowych.

Nie inaczej jest w przypadku recenzowanych ksiąg dedykowanych wybitnemu uczonemu i sędziemu, należącemu do grona najznamienitszych przedstawicieli polskiego świata prawniczego, prof. Leszkowi Garlickiemu. Okazją do ich przygotowania była siedemdziesiąta rocznica urodzin obchodzona przez Jubilata w 2016 r. Redaktor naukowy książki M. Zubik zdecydował się na wybór nowatorskiej i niespotykanej dotychczas formy polskojęzycznego komentarza do przepisów aktualnie obowiązującej Konstytucji RP z 1997 r. oraz anglojęzycznego zbioru esejów. Skłoniło to redaktora naukowego do nadania im formy dwu osobnych dzieł. W pierwszym, zatytułowanym *Minikomentarz dla Maksiprofesora. Księga jubileuszowa Profesora Leszka Garlickiego*, zawarto blisko 70 artykułów komentatorskich dedykowanych Jubilatowi przez przedstawicieli polskiej

nauki prawa. W drugim, noszącym tytuł *Human Rights in Contemporary World. Essays in Honour of Professor Leszek Garlicki*, zamieszczono blisko 30 artykułów przygotowanych na ogół przez autorów reprezentujących zagraniczną naukę prawa (w tej grupie znalazło się pięciu przedstawicieli polskiej nauki prawa)¹.

Pierwszą księgę otwiera *Curicullum Vitae et Studiorum. Summa cum laude* autorstwa M. Żabickiej-Kłopotek oraz M. Zubika (s. 11–15) oraz bibliografia opracowana przez M. Derlatkę oraz M. Żabicką-Kłopotek (s. 17–38). Wykaz opublikowanych prac Jubilata jest imponujący – samych publikacji obcojęzycznych wydanych w wielu różnych językach (m.in. angielskim, francuskim, hiszpańskim, litewskim, niemieckim, rosyjskim, włoskim czy węgierskim) doliczyć się można aż 177. Obok uczelni polskich i amerykańskich Jubilat kształcił studentów w University of Toronto w Kanadzie, University of Hong Kong, Tel Aviv University, Eberhard Karl Universität w Tybindze, Central European University w Budapeszcie oraz Université Paris_I Sorbona, Université d'Aix-Marseille III oraz Université de Pauwe we Francji; a to tylko dwa fakty z pasjonującego życiorysu.

W dalszej części znajduje się komentarz do przepisów Konstytucji RP. Nie jest on jednak wyjaśnieniem kolejnych artykułów Konstytucji RP dokonany – zgodnie ze sztuką komentowania – w odzwierciedlających jednostki redakcyjne tekstu prawnego częściach, ale zbiorem esejów nawiązujących do normatywnej zawartości preambuły oraz trzynastu rozdziałów Konstytucji RP. Wybór takiej formuły dał autorom większą swobodę w zwróceniu uwagi na istotne zagadnienia ustrojowe ukształtowane na tle wykładni i stosowania Konstytucji RP w praktyce. Swoboda ta była jeszcze większa, ponieważ pisanie tekstów odbyło się po upływie relatywnie długiego czasu od uchwalenia komentowanego aktu prawnego – w przypadku recenzowanego dzieła jest to prawie dwadzieścia lat od uchwalenia i wejścia w życie Konstytucji RP.

Warto podkreślić, że w 2016 r., kiedy Jubilat obchodził siedemdziesiąte urodziny, przypadła również trzydziesta rocznica działalności Trybunału Konstytucyjnego, którego Jubilat był sędzią w latach 1993–2001, a potem wielkim popularyzatorem orzecznictwa. Rok później przypadała

---

¹ Zob. M. Derlatka, *Jubileusz Profesora Leszka Garlickiego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 2, s. 148–153.

20. rocznica uchwalenia i wejścia w życie Konstytucji RP z 1997 r. Pozwoliło to uwzględnić nie tylko dotychczasowy dorobek komentatorski, ale również praktykę stosowania oraz bogatego orzecznictwa sądów, w tym Trybunału Konstytucyjnego, a nadto Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Wybór formuły komentarza zdeterminował układ i treść recenzowanej Księgi. Otóż kolejne opracowania zostały ujęte w porządku odpowiadającym układowi Konstytucji RP. Konsekwencją takiego stanu rzeczy było wydzielenie czternastu tytułów odpowiadających preambule oraz trzynastu rozdziałom Konstytucji RP. Każdy z tych tytułów zawiera cytat odpowiedniego fragmentu Konstytucji RP, po którym – co do zasady – następuje komentarz przygotowany przez zaproszonych do udziału w księdze autorów. Oczywiście opracowania zawarte w recenzowanym dziele daleko nie wyczerpują całości zagadnień konstytucyjnych, nie było to zresztą intencją redaktora Księgi. Poszczególne komentarze zostały bowiem tak dobrane, aby poruszyć kluczowe zagadnienia podlegające konstytucjonalizacji, z charakterystycznym akcentem na te z nich, które w toku wykładni i stosowania Konstytucji RP podlegały szerokiej interpretacji. Nie pominięto również kwestii związanych z niejasnościami czy nawet sporami.

Rozważania otwiera tekst zawarty w tytule *Wstęp do Konstytucji*, dotyczący zasady pomocniczości, autorstwa M. Zubika (s. 41–62). Autor zwraca w nim uwagę, że „Konstytucja z 1997 r., po raz pierwszy w historii polskiego konstytucjonalizmu, użyła wprost w swojej terminologii pojęcia – zasada pomocniczości, rozwiniętego i spopularyzowanego przez społeczne nauczanie katolickie” (s. 42). Warta podkreślenia jest teza o użyteczności zasady pomocniczości w budowaniu treści wzorca hierarchicznej kontroli norm, dzięki czemu zasadnie wskazano szereg ustaleń Trybunału Konstytucyjnego ugruntowanych orzecznictwie pierwszego trzydziestolecia jego działalności (zob. s. 61–62).

W tytule *Rozdział I. Rzeczpospolita* zawarto dwanaście tekstów dotyczących fundamentalnych zasad i reguł ustrojowych. Fragment ten otwiera solidnie udokumentowane, z odesłaniami do piśmiennictwa z zakresu niemieckiej teorii prawa, opracowanie E.H. Morawskiej na temat zasady proporcjonalności jako konstytucyjnego elementu paradygmatu państwa

prawnego (s. 68–80). Do problematyki tej nawiązuje szkic A. Bałabana, dotyczący zasady prawidłowej legislacji (s. 81–86). W szczególności wskazano w nim, że omawianą zasadę cechuje brak jednorodności, o czym przesądzają szczegółowe „podzasady”, składające się na jej treść (s. 83). Ich wyliczenie przemawia – jak się wydaje – za otwartym katalogiem, który podlega rozbudowaniu przez Trybunał Konstytucyjny (s. 84). Zagadnienie gwarancji ochrony środowiska w interesującym studium podejmuje H. Machińska, która zwraca uwagę na użyteczność podniesienia do rangi konstytucyjnej, wzorem innych państw, prawa do zdrowego środowiska. Kategorii bezpieczeństwa jako przesłanki ochrony obywateli i państwa poświęcono zajmujące studium Z. Witkowskiego. Rozważania autora koncentrują się na przedmiotowym i podmiotowym charakterze bezpieczeństwa (s. 107), a także na dwóch jego aspektach, tj. wewnętrznym i zewnętrznym (s. 111). Problematykę statusu konstytucji w kontekście trzech modeli kultury prawnej podejmuje A. Jamróz. Na pierwszy plan wysuwa się teza, że „we współczesnych systemach politycznych nastąpiło zakłócenie równowagi władz. Mamy do czynienia z dominacją władzy wykonawczej, posiadającej również większość w parlamencie. W ten sposób władza egzekutywy uosabia jedność władzy państwowej” (s. 123). Związana z tym zagadnieniem jest regulacja bezpośredniego stosowania konstytucji, podjęta w szkicu przez B. Banaszaka. W szczególności dokonano w nim rekonstrukcji pojęcia bezpośredniego stosowania konstytucji oraz zwrócono uwagę na jego zakresy przedmiotowy i podmiotowy. Ważny głos komentatorski zawarto w tekście dotyczącym zasady podziału władzy w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, przygotowanym przez J. Wawrzyniaka (s. 141–153). Zasadzie jawności finansowania partii politycznych poświęcono szkic S.J. Jaworskiego, zaś ochronie rodziny i małżeństwa opracowanie R. Puchty (s. 165–190). Pojęciu ustroju rolnego państwa poświęcono studium B. Wierzbowskiego, zaś pracy w Konstytucji RP inspirujący tekst R. Piotrowskiego (s. 199–217). Tytuł zamyka szkic autorstwa M. Żabickiej-Kłopotek na temat barw.

W najobszerniejszym w całej księdze tytule *Rozdział II. Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, zawierającym dwanaście tekstów, odnaleźć można opracowanie dotyczące godności, autorstwa K. Complaka (s. 238–245). W szczególności dokonano w nim próby konceptualizacji

pojęcia „godność”, zwracając uwagę na użyteczność takiej definicji. Fundamentalne prawo, jakim jest wolność człowieka, zostało podjęte w inspirującym studium M. Granta. Autor tego szkicu dowodzi, że zasadę wolności wyraża cały art. 31 Konstytucji, a nie tylko jego ust. 1 i 2, jak to przyjęto za orzecznictwem TK. Tym samym ma ono głębszą treść, nie tylko ograniczającą się do wyróżnienia jej aspektu pozytywnego i negatywnego. Związane z tym zagadnieniem jest opracowanie o zasadzie proporcjonalności w orzecznictwie sądów administracyjnych, przygotowane przez J. Trzcíńskiego. W szczególności zwrócono w nim uwagę, że sytuacje, w których sądy powołują się zarówno na art. 31 ust. 3, jak i art. 2 Konstytucji RP są rzadkie i wynikają prawdopodobnie z przekonania, że zasada proporcjonalności ma bezpośredni związek z zasadą państwa prawnego (s. 269). Ochrony życia ludzkiego dotyczy tekst W. Łączkowskiego (s. 270–277). Na podkreślenie zasługują argumenty, że obowiązujące regulacje prawne budzą poważne wątpliwości interpretacyjne, wymuszające konieczność pogłębienia dyskusji na ten temat. Konstytucjonalizacji pojęcia odpowiedzialności karnej poświęcony został inspirujący szkic M. Grzybowskiego (s. 278–285). W dalszej kolejności zamieszczono tekst o braku nadzoru judykacyjnego nad „rozstrzygnięciami” organów pozasądowych przygotowany przez M. Derlatkę oraz aktualny, dający wiele do myślenia i nakreślający wiele istotnych problemów, tekst na temat prywatności pod naporem nowoczesnych technologii autorstwa M. Safjana (s. 298–313). W tytule tym znalazł się też tekst przygotowany przez K. Skotnickiego na temat konieczności zmian konstytucyjnej regulacji cenzusów wyborczych. Prawu dziedziczenia i jego ochronie w świetle orzecznictwa TK został poświęcony szkic A. Mączyńskiego (s. 322–342), zaś prawom socjalnym opracowanie A. Wróbla. Całość zamykają dwa opracowania dotyczące skargi konstytucyjnej. W pierwszym D. Lis-Staranowicz położyła akcent na zakres podmiotowy (konkretyzację pojęcia „każdy”) oraz interpretację pojęcia „wyczerpanie drogi prawnej”, zaś w drugim B. Szepietowska skoncentrowała się na wnoszeniu oraz procedurze jej wstępnego rozpoznania (s. 367–381).

W tytule *Rozdział III. Źródła prawa* zawarto pięć tekstów traktujących na temat źródeł prawa. Charakterystyczne, że podjęto w nim tylko zagadnienia dotyczące źródeł prawa powszechnie obowiązującego, a tym

samym nie podjęto kwestii aktów prawa miejscowego. Tytuł ten rozpoczyna szkic dotyczący zakresu przedmiotowego ustawy, w którym autor (P. Tuleja) dowodzi, że praktyka konstytucyjna ostatnich lat wskazuje, że występują nowe problemy wynikające ze sposobu ukształtowania relacji między konstytucją a ustawą (s. 386–394). Wywołującego skrajne opinie zagadnienia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego jako źródła prawa dotyczy inspirujący i godny lektury tekst tandemu autorskiego (K. Działocha, M. Jackowski). Na uwagę zasługuje w szczególności stwierdzenie, że „Trybunał Konstytucyjny nie tylko deroguje normy z systemu prawa, lecz również tworzy prawo” (s. 410). Dobrze, że w tej części opracowania znalazło się miejsce na charakterystykę relacji pomiędzy prawem wewnętrznym (krajowym) a prawem UE. Zagadnienia tego dotyczą: szkic na temat przychylności Konstytucji RP wobec UE przygotowany przez J. Galstera (s. 412–419) oraz stosowania rozporządzeń UE w świetle art. 91 ust. 3 Konstytucji RP oraz prawa UE pióra K. Wójtowicza. Tytuł zamyka opracowanie na temat obowiązywania i skuteczności nieratyfikowanych umów międzynarodowych, którego autorem jest M. Masternak-Kubiak (s. 430–444).

W tytule *Rozdział IV. Sejm i Senat* przeczytać można dwanaście opracowań dotyczących legislatywy. Tytuł otwiera zachęcający do dyskusji tekst na temat roli Sejmu RP w kreowaniu polityki państwa (aut. J. Jaskiernia). Z tekstem tym koresponduje szkic na temat funkcji Senatu, w którym A. Bisztyga rozważa zagadnienie samodzielności funkcjonalnej drugiej izby parlamentu (s. 459–479). Refleksje te dopełniają uwagi o charakterze Zgromadzenia Narodowego podjęte przez D. Góreckiego (s. 480 i n.). Ważny głos w dyskusji, zwłaszcza w świetle ostatnich zmian legislacyjnych, stanowi opracowanie dotyczące konstytucyjnych problemów prawa wyborczego. Autor tego opracowania (F. Rymarz) podejmuje cztery zagadnienia: pierwsze dwa (s. 489 i n.) dotyczącą konstytucjonalizacji zasady wolnych wyborów oraz Państwowej Komisji Wyborczej, kolejne dekonstytucjonalizacji zasady proporcjonalności (s. 493 i n.) oraz problemów dotyczących referendum ogólnokrajowego (s. 495 i n.). Konfrontację historycznej doktryny i realiów współczesności na temat mandatu przedstawicielskiego stanowi ciekawy tekst autorstwa M. Kruk (s. 498–511). Rozwinięciem tego zagadnienia pozostaje szkic

przedstawiający interpretację immunitetu formalnego oraz nietykalności parlamentarnej w świetle wybranego orzeczenia sądu krajowego (K. Grajewskiego), a także opracowanie dotyczące immunitetu poselskiego na tle orzecznictwa ETPCz (M. Szweda). Podstawowe problemy prawne powoływania sejmowej komisji śledczej stanowią przedmiot rozważań M. Stębelskiego. Autor poddaje wnikliwej analizie kryteria powoływania komisji w świetle orzecznictwa TK oraz stosowanie tych kryteriów w praktyce ustrojowej (s. 534–548). Kilka istotnych problemów dotyczących realizacji inicjatywy ustawodawczej obywateli w postępowaniu sejmowym omawia P. Uziębło. Zwraca on uwagę na potrzebę prawnego uregulowania niektórych aspektów obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej, co pozwoliłoby na zwiększenie transparentności postępowania z projektami obywatelskimi. W tej części odnaleźć też można dwa opracowania dotyczące procedur legislacyjnych: postępowania ustawodawczego w Sejmie – aut. S. Bożyka oraz szczególnych trybów ustawodawczych – aut. M. Pizsa. Tytuł zamyka ważny i aktualny głos w dyskusji na temat wiążącego charakteru referendum ogólnokrajowego, zaprezentowany przez M. Jabłońskiego (s. 587–606).

W tytule *Rozdział V. Prezydent Rzeczypospolitej* pomieszczono tylko dwa teksty traktujące o Prezydencie RP. Pierwszy z nich podejmuje zagadnienie relacji między regułami demokracji a etosem republiki (D. Dudka). Charakterystyczne, że tekst szkicu zawiera lapidarny projekt „ratunkowej” ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, która – jak wskazuje sam autor – może wzbudzić kontrowersje natury politycznej i prawnej (s. 630). Drugie opracowanie dotyczy kompetencji Prezydenta RP w zakresie stosowania prawa łaski. Jego autor – J. Ciapała – wyraża sceptycyzm wobec omawianej kompetencji, który uzasadnia zbyt daleko idącym ryzykiem arbitralności, możliwością wykluczenia sądów z toku postępowania, faktycznym i zasadniczym ograniczeniem jawności postępowania. Praktyka dowodzi, że nie daje się uniknąć obecności czynnika politycznego i emocji zwianych ze społeczną percepcją wielu ułaskawień (s. 644). Utrzymanie tej kompetencji musi prowadzić – zdaniem autora – do wprowadzenia precyzyjnych kryteriów oraz zasad i trybu korzystania z niej przez głowę państwa (s. 645).

W tytule *Rozdział VI Rada Ministrów i Administracja Rządowa* znajdują się trzy opracowania poświęcone konstytucyjnym uwarunkowaniom wystąpienia Polski z UE (S. Biernat), konstrukcji prawnoustrojowej i pozycji ministra (R. Mojak), przywództwa politycznego premiera (S. Patyra). Zaledwie jeden tekst znajduje się w tytule *Rozdział VII. Samorząd terytorialny*. Jest to oryginalny i dobrze udokumentowany szkic poświęcony konstytucyjnym ramom finansowania samorządu terytorialnego (A. Krzywoń).

Znacznie więcej uwagi poświęcono aktualnej problematyce władzy sądowniczej, podjętej w tytule *Rozdział VIII. Sądy i trybunały*. Jest to w pełni uzasadnione zwłaszcza w kontekście sporów dotyczących pozycji ustrojowej trzeciej władzy. Otwiera je oryginalne, aczkolwiek skrócone przedstawienie granic niezależności sądów i niezawisłości sędziów autorstwa B. Zdziennickiego (s. 732–737). Następnie podjęto zagadnienie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w świetle orzecznictwa TK. Autorem tego solidnie udokumentowanego studium jest M. Piechota, który charakteryzuje pojęcie sprawowania wymiaru sprawiedliwości (od s. 739), zakres swobody ustawodawcy w zakresie regulowania kwestii związanych z tym zagadnieniem (od s. 741), prawo do sądu i związane z nim pojęcie sprawy (s. 743 i n.), a nadto zagadnienie dwuinstancyjności postępowania (s. 747 i n.). Problematykę tę uzupełnia szkic dotyczący statusu sędziego przygotowany przez M. Szwastę, który w szczególności wskazuje na konstytucyjną funkcję sędziów (s. 751) oraz zasadę niezawisłości sędziowskiej (s. 752), poddając charakterystyce jej gwarancje (s. 754–765). Współczesne funkcje Sądu Najwyższego scharakteryzowano w rysie T. Erecińskiego (s. 767–778). Zagadnienie konstytucyjnej zasady praworządności i legalizmu a przejęcie kompetencji organu administracji publicznej przez sąd administracyjny podjął duet autorski M. Wierzbowski i M. Grzywacz. Na temat potencjału kompetencyjnego Krajowej Rady Sądownictwa wypowiedział się znawca tej problematyki P. Mikuli. Natomiast aktualność sporu o zdekoncentrowaną kontrolę konstytucyjności zawarto w pogłębionym teoretycznie i godnym polecenia studium pióra E. Łętowskiej, z którego płynie przesłanie odpowiedzialności judykatury za konstytucjonalizację systemu prawa poprzez wydobywanie z niego znaczenia zgodnego z konstytucją. Jeżeli jeden z jej składników w tym zakresie nie

działa, działać nie może albo gdy harmonijne współdziałanie prowadzi do dekoncentracji zadań, wówczas art. 10 legitymizuje zdekoncentrowaną kontrolę konstytucyjności dokonywaną przez sądy (s. 813–814). Zagadnieniu pytania prawnego sądu do Trybunału Konstytucyjnego poświęcono szkic M. Wiącka (s. 815–824), zaś problematyce konstytucyjnej i ustawowej regulacji odpowiedzialności konstytucyjnej tekst Z. Gromka (s. 835–837).

W tytule *Rozdział IX. Organy kontroli i ochrony prawa* zawarto rozważania dotyczące trzech konstytucyjnych organów. O roli i nowych wyzwaniach stojących przed Najwyższą Izbą Kontroli traktuje rys H. Zięby-Załużkiej. Na temat roli Rzecznika Praw Obywatelskich jako podmiotu inicjującego postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym traktuje tekst K. Łakomiec. Natomiast pozycji ustrojowej Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji poświęcono tekst R. Rybskiego. Być może szkoda, że w tej części opracowania nie znalazło się miejsce dla nowej architektury instytucjonalnej, tj. utworzonych we wszystkich, poza Polską, państwach UE radach fiskalnych oraz konkurencyjnej dla KRRiTV – Rady Mediów Narodowych, choć w tym drugim przypadku mogły o tym zadecydować względy wydawnicze, tj. złożenie tekstu jeszcze przed uchwaleniem ustawy o tym organie.

W tytule *Rozdział X. Finanse publiczne* opublikowano teksty traktujące o zasadzie władztwa daninowego autorstwa A. Bień-Kacały, o statusie Skarbu Państwa (szkic L. Boska), o artykule 219 jako wyrazie odrębnych cech tożsamości polskiego ładu prawnego (T. Dębowska-Romanowska), Narodowym Banku Polskim (A. Łabno). W tytule tym zabrakło miejsca dla zagadnień budżetu państwa (procedury budżetowej, zasad budżetowych), a bez wątpienia zagadnienia te są ważne i aktualne, zaś ich znaczenie dla prawa konstytucyjnego istotne.

W kolejnym tytule *Rozdział XI. Stanu nadzwyczajne* zamieszczono tekst będący próbą odpowiedzi na potrzebę nowelizacji konstytucyjnej regulacji stanu nadzwyczajnego. Autorem tego opracowania jest K. Eckhardt, który wskazuje na kilka wątpliwości, które prowadzą do udzielenia odpowiedzi twierdzącej na postawione pytanie (s. 944). W tytule *Rozdział XII. Zmiana konstytucji* poruszono problematykę zmiany Konstytucji RP w Sejmie VII kadencji. Zagadnienie to opisał A. Szmyt,

który scharakteryzował cztery próby w postaci przedłożonych Sejmowi projektów ustaw o zmianie konstytucji. Żadna z nich nie została zakończona powodzeniem. Do problematyki tej nawiązuje szkic podejmujący zagadnienie zmiany w regulacji uprawnień konstytucyjnych suwerena, autorstwa W. Kraluka, który przedstawia projekt zmiany konstytucji zgłoszony w 2013 roku (s. 959–968). Księgę zamyka tytuł *Rozdział XIII. Przepisy przejściowe i końcowe*, który nie został skomentowany.

Warto zwrócić uwagę, że długość poszczególnych komentarzy do konkretnych artykułów nie jest jednolita, ale w wielu przypadkach porównywalna. Autorzy, stosownie do swoich zainteresowań, prezentują bowiem syntetyczną albo wręcz przeciwnie – analityczną wersję komentarza. Powstałe dysproporcje są też przynajmniej w pewnej mierze determinowane treścią komentowanych postanowień i ukształtowanego na ich tle orzecznictwa, a niekiedy nawet jego braku, co stanowi przekonujące uzasadnienie dla skróconej ich interpretacji. Dlatego też brak heterogeniczności komentarzy do poszczególnych artykułów nie powinien być przedmiotem krytyki. Jest tak tym bardziej, że komentarz dotyczy zagadnień względem siebie nieproporcjonalnych, o nieporównywalnej wartości normatywnej i różnie ukształtowanym na jej tle orzecznictwie. Najobszerniejszy komentarz, autorstwa R. Puchty, dotyczący ochrony rodziny i małżeństwa, liczy 25 stron (s. 165–190), a najbardziej syntetyczny komentarz autorstwa B. Zdziennickiego – niespełna 5 stron (s. 733–737). Oczywiście podane przykłady są egzemplifikacją pewnych skrajności, w większości przypadków komentarze do poszczególnych zagadnień liczą około dziesięciu stron. Na przykład komentarze Z. Witkowskiego, A. Jamroza, B. Banaszak, M. Masternak-Kubiak, A. Bisztygi, P. Uziębło, M. Wiącka, K. Eckhardta liczą w granicach 10–11 stron.

***

Drugą księgę, stanowiącą wyraz uznania środowiska międzynarodowego dla osiągnięć Profesora Leszka Garlickiego, otwierają zamieszczone w pierwszej Księdze, ale oczywiście zaprezentowane w wersji anglojęzycznej, życiorys oraz bibliografia. Jest to intencjonalny zabieg redaktora naukowego M. Zubika, który z jednej strony pozwoli upowszechnić na świecie sylwetkę i dorobek Jubilata, a z drugiej strony potraktować księgę jako

osobną i spełniającą wszystkie wymogi księgę jubileuszową. Być może szkoda, że nie skorzystano w tym przypadku z szerokiej oferty wydawnictw zagranicznych, które z pewnością byłyby zainteresowane opublikowaniem takiego dzieła. Podobnie jak w przypadku pierwszej księgi, drugą rozpoczyna *Curicullum Vitae et Studiorum. Summa cum laude* autorstwa M. Żabickiej-Kłopotek oraz M. Zubika (s. 7–12) oraz bibliografia opracowana przez M. Derlatkę oraz M. Żabicką-Kłopotek (s. 13–34).

Z oczywistych powodów układ tej księgi został ukształtowany inaczej. Spośród kilku możliwych sposobów redaktor naukowy zdecydował się na ułożenie tekstów według kolejności alfabetycznej nazwisk autorów, co przy różnorodności tekstów było zabiegiem uzasadnionym. Bez mała każdy z zamieszczonych tekstów dotyczy aktualnego i ważnego z punktu widzenia prawa konstytucyjnego zagadnienia. W wielu przypadkach lektura zachęca do dyskusji naukowej, a w kilku nawet do gruntownej refleksji. Dominują teksty anglojęzyczne, ale znalazły się także opracowania w językach francuskim i niemieckim. Teksty ogniskują wokół zainteresowań naukowych i pracy zawodowej Jubilata. Stąd najwięcej uwagi poświęcono władzy sądowniczej (w tym orzecznictwu sądów i trybunałów) oraz prawom człowieka, które stanowią główny obszar badawczy zaproszonych autorów.

W konsekwencji wyboru wskazanej wyżej formuły księgę otwiera tekst R. Arnolda pt. *Integration and democracy – some reflections on Brexit*, zawierający kilka refleksji na temat Brexitu (s. 35–45). Następnie znajduje się ciekawe studium pióra D. Barak-Erez pt. *Writing law: reflections on judicial decisions and academic scholarship*, przedstawiające różnice pomiędzy piśmiennictwem naukowym a orzecznictwem sądowym (s. 46 i n.). Dalej pomieszczono szkic T. Ginsburga pt. *When courts compete: a reputational perspective* (s. 61–70), który stanowi nawiązanie do tekstu Szanownego Jubilata pt. *Constitutional Courts versus Supreme Courts*, opublikowanego na łamach „International Journal of Constitutional Law”. Z zagadnieniem tym związany jest rys D. Grimma pt. *Constitutional limits to limiting the role of constitutional courts* (s. 71–82). Czytelnik może też się zapoznać z rozważaniami Luisa Lopeza Guerry na temat dwóch wymiarów pomocniczości (*two dimensions of subsidiarity*). W księdze podjęto też zagadnienie *The Indian Residential School legacy of Canada: a tragic*

past, a hopeful future (F. Iacobucci). Godne uwagi są rozważania zawarte w tekście T.T. Koncewicza na temat mechanicznej praktyki sądowej (s. 112–138). Z problematyką tą koresponduje tekst B. Mathieu, dotyczący konkurencji instytucjonalnej pomiędzy sędzią sądu konstytucyjnego a sądu europejskiego (s. 139 i n.). Na temat zasady równości wyborów w Izraelu można poczytać w tekście S. Navot. Wątek europejski został zaakcentowany przez A. Nußbergera, który charakteryzuje działalność Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (s. 162–173), zaś znaczenie wspólnoty opartej na prawie (*Rechtsgemeinschaft*) w erze kryzysu podjął T. Oppermann. Na temat „neutralności” w rozwiązywaniu konfliktów konstytucyjnych traktuje szkic P. Pasquino, zaś tematu *linking transitional justice* dotyczy rys X. Philippe. Charakterystykę wpływu orzecznictwa strasburskiego na orzecznictwo w Honkongu podejmuje R. Ribeiro (s. 209–219). Dialog na temat praw człowieka pomiędzy sądami europejskimi a Międzypamerykańskim Sądem Praw Człowieka zaprezentował J. Garcia Roca. Aktualne zagadnienie relacji pomiędzy polityką prawa a prawem jako polityką zainspirowało do napisania szkicu M. Rosenfelda (s. 244–252). Natomiast standardy kontroli konstytucyjności i motywy dyskryminacji stały się inspiracją do przygotowania szkicu przez W. Sądurskiego. Wolność słowa i terroryzm stanowią przedmiot rozważań A. Sajo, zaś droga od praw konstytucyjnych do „międzynarodowych” na przykładzie Norwegii – E. Smith. Horyzontalny wymiar praw człowieka został ujęty w rysie D. Spielmanna, który podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie, czy firmy powinny być postrzegane jako potencjalne ofiary naruszeń praw człowieka. Zagadnienie godności człowieka i praw socjalnych podjęła E.S. Tănăsescu, zaś domniemanie niewinności w prawie karnym S.C. Thaman. Ciekawe rozważania na temat związku pomiędzy ubóstwem a prawami człowieka przedstawia w swoim szkicu F. Tulkens. Ważny wkład w dyskusję naukową stanowi także głos A.M. Wiltos na temat prawa do dobrej administracji w polskim systemie prawa (*The right to good administration in the Polish legal system*) oraz szkic K. Wojtyczka pt. *The holder of fundamental rights*. Całość zamyka ciekawy, ale i nie- napawający optymizmem tekst *Antigone in Warsaw* (s. 370–390) autorstwa M. Wyrzykowskiego, przedstawiający kryzys konstytucyjny, który od 2016 r. pogrążył Polskę.

Podsumowując, należy stwierdzić, że obie księgi jubileuszowe dedykowane Profesorowi Leszkowi Garlickiemu są bez wątpienia pozycjami zasługującymi na uznanie. Innowacyjna forma komentarza, poziom merytoryczny obu ksiąg oraz aktualność i ważność wielu tekstów w nich podjętych zachęcają do jej lektury. Jest tak tym bardziej, że pierwsza z nich stanowi rzetelną ocenę wielu rozwiązań konstytucyjnych z perspektywy prawie dwudziestoletniego obowiązywania konstytucji RP z 1997 r., a druga uwzględnia wiele istotnych zagadnień, które w ostatnich latach pojawiły się w związku z interpretacją i praktyką stosowania najważniejszego aktu prawnego, jakim jest i nadal pozostaje w państwach demokratycznych konstytucja.

Grzegorz Kuca – dr hab., Katedra Prawa Ustrojowego Porównawczego Uniwersytetu Jagiellońskiego